
ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 378.091:338.2

Т. П. Настич, здобувач

**ОРГАНІЗАЦІЙНО–ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ**

Анотація. У статті розкрито сутність освітньої діяльності, охарактеризовано її складові, загальні та специфічні особливості.

Ключові слова: освіта, вищий навчальний заклад, освітня діяльність.

Т. П. Настич, соискатель

**ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ
ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ**

Аннотация. В статье раскрыта сущность образовательной деятельности, охарактеризованы ее составляющие, общие и специфические особенности.

Ключевые слова: образование, высшее учебное заведение, образовательная деятельность.

Т. П. Nastych, degree seeker

**ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC FOUNDATIONS OF EDUCATIONAL ACTIVITIES
DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION ESTABLISHMENTS**

Abstract. The essence of the educational activity is considered, its components, general and specific features are characterized in the article.

Keywords: education, higher education establishment, educational activity.

Актуальність теми дослідження. Кінець ХХ ст. – початок ХХІ ст. відзначений докорінними змінами в соціально-економічному і політичному житті України. Одним із визначальних чинників соціально-економічного прогресу суспільства виступає освіта, з огляду на що надзвичайно важливого значення набувають проблеми її організації та функціонування. За роки незалежності система вищої освіти України зазнала кардинальних змін щодо змісту, форм організації та управління. Цілеспрямовано та послідовно, відповідно до Болонського процесу, утверджуються єдині критерії та стандарти у національних освітніх системах Європи [1]. Вхідження української системи вищої освіти до європейського та світового освітнього простору потребує її удосконалення організаційно-економічного механізму її функціонування.

Постановка проблеми. Актуальною проблемою сучасної економічної теорії та практики виступає пошук ефективних організаційно-економічних механізмів функціонування системи вищої освіти.

Мета статті – з'ясувати сутність, види та особливості освітньої діяльності.

Виклад основного матеріалу. Освіта, як відносно самостійна система, ставить собі за головну мету формування членів суспільства, орієнтованих на ґрунтовне оволодіння знаннями, моральними цінностями, професійними вміннями та навичками, суспільними нормами поведінки [2]. Освіта – процес і результат засвоєння особистістю певної системи наукових знань, практичних умінь і навичок і пов'язаного з ними того чи іншого рівня розвитку її розумово-пізнавальної і творчої діяльності, а також морально-естетичної культури, які у своїй сукупності визначають соціальне обличчя та індивідуальну своєрідність цієї особистості.

У сфері економічної діяльності освіту, по-перше, розглядають в аспекті її продуктивної природи. Це пов'язано з тим, що вона здатна приносити віддачу у вигляді зростання доходу та прибутку як в короткостроковому, так і у довгостроковому періоді, що означає високу рентабельність інвестицій в освіту. По-друге, розгляд діяльності освіти як системи виявляє потребу налагодження вла-

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

сного ефективного механізму функціонування. Це завдання не просте, адже за своєю специфікою освіта – суспільне благо і, відповідно, не може продукуватися і розподілятися лише за допомогою механізму ринкових відносин.

Освіта, як і будь-яке економічне явище, обов'язково має свою кількісну та якісну сторони, які знаходяться в тісному взаємозв'язку та взаємозалежності. Кількісний аналіз системи освіти на основі широких статистичних даних є фундаментом для з'ясування якісних характеристик механізму її функціонування. Останні являють собою найбільшу складність в освіті, що зумовлено специфічним характером її діяльності та системою її внутрішніх та зовнішніх цілей.

Система освіти складається із закладів освіти, наукових, науково-методичних і методичних установ, науково-виробничих підприємств, державних і місцевих органів управління освітою, а також самоврядування у сфері освіти. Важливою науковою проблемою є удосконалення економічних аспектів освітньої діяльності в цілому, у тому числі моделювання витрат на ефективне функціонування всіх ланок системи освіти загалом, кожної її складової зокрема, та створення моделей ефективного фінансування освітньої діяльності.

Освітня діяльність у сфері вищої освіти пов'язана з наданням послуг для здобуття професійної освіти вищого рівня, з видачею відповідного документа. Система освітньої діяльності – це чітка структура, що сформувалась на основі виконання загальних та більш конкретних, специфічних функцій. Її складові ланки, етапи характеризуються власними специфічними функціями та завданнями, а також передбачають різний зміст і форми процесу передання знань. Об'єднані у єдине ціле, вони складають систему освітньої діяльності, або систему освіти. У системі освіти здійснюються види діяльності, які за основним їхнім призначенням і виконуваними функціями можна розділити (рис. 1).

Рис. 1. Види діяльності в системі освіти

Основним видом діяльності в системі освіти є навчання. Відповідно, інформаційний простір навчальної діяльності є основним компонентом єдиного інформаційного простору системи освіти. Навчання – основний шлях одержання освіти, процес оволодіння знаннями, уміннями і навичками під керівництвом педагогів, майстрів, наставників і т. д. Навчання як спільна діяльність є системою з дворівневим управлінням – зовнішнім і внутрішнім. Слід забезпечити оптимальний розподіл функцій управління учінням під час організації розвивального навчання – надання учням (студентам) якомога більше свободи приймати рішення щодо своєї діяльності, враховуючи їхні здатності приймати правильні рішення.

Процес навчання не є результатом автоматичного «переливання» інформації в чийсь голови. Навчання вимагає розумового, емоційного, духовного та фізичного залучення тих, хто навчається. Традиційна проблема – навчитись учитися – в умовах необхідності навчатися впродовж життя набуває інноваційного змісту. Саме тому потребує постійного удосконалення процес навчання на всіх рівнях освіти в контексті ідеї залучення до самоосвіти всіх суб'єктів: тих, хто вчиться, і тих, хто навчає.

Провідну роль у забезпеченні нормального функціонування і успішного розвитку будь-якої системи (соціальної, економічної, технічної тощо) відіграє управління. Управління як функція є видом діяльності, що полягає у свідомому і планомірному впливі на систему, її підструктури та окремі процеси, які у ній відбуваються. У системі освіти вид діяльності управління повинен забезпечити умови для формування і реалізації державної політики у сфері освіти. Управління системою освіти здійснюється шляхом створення відповідних органів управління, визначення і розподілу повноважень та відповідальності між ними, визначення прав та нормативних положень щодо діяльності освітніх закладів. Управління навчальним закладом має свої особливості і в той же час будується на загальних законах і принципах управління. Одним із найважливіших завдань управління навча-

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

льним закладом є забезпечення його взаємозв'язку із зовнішнім середовищем, що потребує визначення певних принципів з урахуванням їхніх особливостей. Управління вищим навчальним закладом здійснюється на основі принципів:

- принцип прогностичності забезпечує максимально можливий рівень реалізації умов, які забезпечуються державою для функціонування навчального закладу;
- принцип єдності державних і внутрішніх механізмів управління, спрямований на максимально можливий рівень реалізації умов, які забезпечуються державою для функціонування навчального закладу;
- принцип взаємовизначення керуючої і керованої підсистем - чим вища ефективність управління навчальним закладом, тим вищий рівень взаємовизначення керуючої і керованої підсистем;
- принцип науковості – чим більш залучені досягнення наукового підходу в управлінні, тим ефективніша управлінська діяльність, яка спирається на науку;
- принцип цілісності умов - створює в навчальному закладі умови для своєчасного і якісного підвищення кваліфікації, самоосвіти;
- принцип спрямованості – необхідний для управлінської здібності, чим вища ефективність управління навчальним закладом, тим повніше реалізується творчий потенціал педагогічної праці;
- принцип планованості управління навчальним закладом припускає, що у всіх управлінських циклах ставляться прогностичні, конкретні цілі на плановий період, що враховують особливості діяльності навчального закладу; визначають шляхи їх здійснення, зміст, терміни, форми майбутньої діяльності.

Таким чином, управління ефективне, якщо забезпечується цілісність усіх функцій управління в кожному з видів діяльності. Управління як невід'ємна частина системи навчального закладу, її системоутворююча засада, має об'єктивну природу, але за механізмом реалізації – це суб'єктивний процес.

Між суб'єктом та об'єктом управління існують діалектична взаємодія та взаємовплив. При цьому важливою умовою ефективності управління є відповідність суб'єкта управління його об'єктові. Таким чином, управління - це безперервний процес впливу керівника (суб'єкта управління) на організовану групу людей або на кого-небудь із цієї групи окремо (об'єкт управління) з метою організації та координації їхньої спільної діяльності для досягнення найкращих результатів.

Суб'єкт та об'єкт управління розглядаються також як керуюча та керована системи (підсистеми) та в сукупності взаємних зв'язків складають систему управління, що характеризується інформаційним забезпеченням, процедурою прийняття та виконання рішень. Управління навчальним закладом необхідно визначити як діяльність керуючої підсистеми, спрямовану на створення прогностичних, педагогічних, психологічних, кадрових, матеріально-фінансових, організаційних, правових, ергономічних, медичних умов, необхідних для нормального функціонування і розвитку навчального процесу і реалізації цілей навчального закладу.

З'ясувати ще одну особливість навчального закладу дає можливість його порівняння з промисловим підприємством. Результатом діяльності промислового підприємства є той або інший товар. Цей результат є підсумком результатів праці окремих працівників. Результатом роботи навчального закладу є його випускники, але цей результат не можна отримати шляхом простого підсумування результатів діяльності окремих викладачів. На особистість учня (студента) визначальний вплив справляють ті характеристики навчального закладу, які виникають у нього як у специфічного системного об'єкта [3].

Управління ефективне, якщо воно забезпечує максимально можливий рівень реалізації умов, які забезпечуються державою для функціонування навчального закладу. Таким чином, ефективність управління навчальним закладом залежить від того, наскільки в його діяльності враховуються особливості впливу середовища. Ефективність управління залежить від стабільності, організованості управлінської системи, врахування властивостей і тенденцій розвитку навчального процесу в закладах освіти, культури і мистецтв [4].

У центрі управлінського процесу є організація. Організація – це, по-перше, внутрішня впорядкованість, узгодженість, взаємодія всіх частин цілого, що зумовлена його побудовою; по-друге, сукупність процесів або дій, які ведуть до створення або вдосконалення взаємозв'язків між части-

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

нами цілого. Основними принципами організації сучасної освіти є демократизм, гуманізм, науковість, поступовість і безперервність, незалежність від політичних партій та інших суспільних, релігійних організацій.

За сучасних умов реформування вищої школи в Україні провідним принципом є принцип демократизації. Цей принцип знайшов своє закріплення як у Законі України «Про освіту», так і у Державній національній програмі «Освіта (Україна XXI століття)».

Основні складові принципу демократизації: децентралізація; регіоналізація в управлінні освітою; перехід до державно-громадської системи управління освітою (участь батьків, громадськості, церкви). Принцип демократизації нерозривно взаємозв'язаний із принципом гуманізації. Сутність гуманізації сучасними вітчизняними вченими розглядається через призму: подолання технократизму засобами пізнавальної діяльності, гуманістичного мислення, сходження до творчості; адаптації і науково-технічного прогресу; поєднання ідей і поглядів формування системи управління навчально-виховного процесу. Реалізація принципів демократизації й гуманізації спрямована на виховання особистості громадянина, патріота України, людини доброчесної і порядної.

Принцип науковості передбачає врахування в закладах освіти досягнення в різних науках, які дають змогу здійснювати навчально-виховний процес. Організація освіти як системи передбачає визначення чіткої структури, завдань кожної структурної ланки, їхніх функцій, повноважень і т. ін.

Організація навчального процесу здійснюється навчальними підрозділами вищого навчального закладу з урахуванням науково-педагогічного потенціалу, матеріальної і навчально-методичної бази вищого закладу освіти, сучасних інформаційних технологій. Навчальний процес орієнтовано на формування освіченої, гармонійно розвиненої особистості, здатної до постійного оновлення наукових знань, професійної мобільності та швидкої адаптації до динамічних процесів в освітній та соціально-культурній сферах, галузях техніки і технологій, системах управління й організації праці в умовах ринкової економіки.

Структура освіти включає: дошкільну освіту; загальну середню освіту; позашкільну освіту; професійно-технічну освіту; вищу освіту; післядипломну освіту; аспірантуру; докторантуру; самоосвіту. В Україні встановлені такі освітні рівні: початкова загальна освіта; базова загальна середня освіта; повна загальна середня освіта; професійно-технічна освіта; базова вища освіта; повна вища освіта. Також встановлені освітньо-кваліфікаційні рівні: кваліфікований робітник; молодший спеціаліст; бакалавр; спеціаліст, магістр. Положення про освітні та освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту) затверджується Кабінетом Міністрів України.

Вищими закладами освіти є: технікум (училище), коледж, інститут, консерваторія, академія, університет. Відповідно до статусу вищих закладів освіти встановлено чотири рівні акредитації: перший рівень - технікум, училище, інші прирівняні до них вищі заклади освіти; другий рівень - коледж, інші прирівняні до нього вищі заклади освіти; третій і четвертий рівні (залежно від наслідків акредитації) - інститут, консерваторія, академія, університет.

Вищі заклади освіти здійснюють підготовку фахівців за такими освітньо-кваліфікаційними рівнями: молодший спеціаліст - забезпечують технікуми, училищами, інші вищі заклади освіти першого рівня акредитації; бакалавр - забезпечують коледжі, інші вищі заклади освіти другого рівня акредитації; спеціаліст, магістр - забезпечують вищі заклади освіти третього і четвертого рівнів акредитації.

Вищі заклади освіти певного рівня акредитації можуть здійснювати підготовку фахівців за освітньо-кваліфікаційними рівнями, які забезпечують заклади освіти нижчого рівня акредитації.

Отже, організація притаманна будь-якій системі, і управління як система діяльності також передбачає організацію, але організація, у свою чергу, є й центральною функцією управлінської діяльності.

Фінансове та матеріально-технічне забезпечення освітньої галузі повинне ґрунтуватися на пріоритетності витрат на розвиток освіти з Державного бюджету, використанні залучених коштів державних і приватних підприємств, коштів одержаних за надання додаткових освітніх послуг. Освітні установи не завжди мають статус бюджетних та неприбуткових. Особливості фінансування освіти пояснюються з різних точок зору. Можна виділити три основних типи фінансування вищої освіти: 1) ВНЗ, діяльність яких фінансується виключно за рахунок державних коштів; 2) фінан-

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

сування виключно за недержавні кошти; 3) використання змішаного фінансування в різних пропозиціях.

Сьогодні в Україні практично немає ВНЗ, що фінансуються тільки з Державного бюджету. Економічні труднощі останніх років посилили процеси комерціалізації у державних ВНЗ, було введено платне навчання та надання певних послуг. Навчальні заклади, які не мають бюджетного фінансування, є більш незалежними та мають трохи вищі інноваційні можливості, ніж державні освітні заклади, що зберігають жорсткі структурні зв'язки з адміністративними структурами та залежністю від бюджетного фінансування. Вищі навчальні заклади приватної форми власності функціонують на засадах комерційного розрахунку та самофінансування. Окрім того, вищі навчальні заклади приватної форми власності при залученні фінансових ресурсів можуть використовувати кредити банківських установ.

Фінансування освітньої діяльності вищих навчальних закладів є однією з найгостріших проблем економіки України, що пов'язано з обмеженими обсягами ресурсів для фінансування вищої освіти з бюджетів усіх рівнів; високою вартістю, а часом неможливістю залучення кредитних ресурсів; нерегулярністю та недостатніми обсягами державного цільового фінансування державних ВНЗ; низькою платоспроможністю населення, що спричиняє підвищений попит на освітні послуги, надані за рахунок державного фінансування, та недостатньому рівні оплати даних послуг у випадку навчання на комерційних засадах; недостатнім використанням вищими навчальними закладами можливостей надання додаткових послуг як джерела формування фінансових ресурсів ВНЗ.

ВНЗ повинен враховувати економічні реалії суспільства, потреби ринку та здійснювати постійний пошук нових форм стійкого розвитку. Найважливішою умовою забезпечення економічної стійкості та подальшого розвитку вищих навчальних закладів є достатнє і стабільне фінансування як всієї галузі вищої освіти, так і окремих закладів.

Висновки. Вищі навчальні заклади виступають суб'єктами ринкової економіки. Використовуючи власні інтелектуальні, інформаційні, матеріальні сили і ресурси, вони здійснюють освітню і наукову діяльність на економічних засадах: врахування затрат та отримання доходу. Реалізація інноваційної політики та фінансового забезпечення вищої освіти вимагає раціонального управління всіма економічними ресурсами, що і визначає можливості подальшого розвитку та зміцнення позицій вищих навчальних закладів на ринку освітніх послуг. Усі види освітньої діяльності проявляються в єдності комплексу дій суспільства по організації процесу передачі знань та інформації, включаючи такі складові: організація навчального процесу; управління системою освіти; організація системи освітньої діяльності; формування фінансового механізму системи освіти.

Література

1. Вища освіта України в умовах трансформації суспільства: стан, проблеми, тенденції розвитку, 1991–2006 рр.: Наук.-допом. бібліогр. покажч. / АПН України. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського; Упоряд.: Л. О. Пономаренко, І. П. Моїсєєва, Л. І. Ніколюк, О. С. Микитенко; Наук. ред. П. І. Рогова; Наук. консультант Б. І. Корольов; Бібліогр. ред. Л. О. Пономаренко. – К., 2008. – 487 с.
2. Корецька А. І. Освіта України у сучасних соціокультурних контекстах / А. І. Корецька // Вісник Державної Академії керівних кадрів культури і мистецтв. – 2011. - №3. - С. 32-35.
3. Хриков Є. М. Управління навчальним закладом: навч. посіб. / Є. М. Хриков. – К.: Знання, 2006. - 365 с.
4. Колесник Ю. М. Управління якістю освіти у системі вищої школи / Ю. М. Колесник, Ю. М. Нерянов // Запорозький Медичинський журнал. – 2011. – Том 13, № 3. – С. 103-104.

References

1. Rohova, P. I. (Ed.). (2008). *Higher education of Ukraine under conditions of transforming society: progress, problems and trends of development, 1991-2006 years*. Kyiv: The Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine.
2. Koretska, A. I. (2011). Education of Ukraine in the current socio-cultural context. *Bulletin of the National Academy of Culture and Art*, 3, 32-35.
3. Khrykov, Ye. M. (2006). *Управління навчальним закладом*. Kyiv: Znannia.
4. Kolesnyk, Yu. M., & Nerianov, Yu. M. (2011). Quality management of education is in the system of Higher Education Schools. *Zaporozhskiy Meditsynskiy Zhurnal*, 13(3), 103-104.

Надійшла 02.09.2013